

O'ZBEK TILIDA NEOLOGIZMLARNING SHAKLLANISHI

Muallif: Madaminova Farzona Farxodjon qizi

Toshloq 3-son texnikumi Ona tili va adabiyoto 'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek tilida neologizmlarning shakllanish jarayoni, ularning paydo bo'lish sabablari, asosiy manbalari hamda til taraqqiyotidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, ilm-fan, texnologiya, iqtisodiyot, siyosat va ommaviy axborot vositalari ta'sirida yuzaga kelayotgan yangi so'zlarning lingvistik xususiyatlari yoritilgan. Neologizmlarning til me'yorlariga moslashuvi va lug'at tarkibini boyitishdagi ahamiyati ilmiy asosda ko'rsatib berilgan. (globalsciences.uz)

Kalit so'zlar: neologizm, leksika, so'z yasalishi, til taraqqiyoti, innovatsiya, o'zlashma so'zlar, semantik o'zgarish, globallashuv.

Kirish

Til jamiyat bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadigan ijtimoiy hodisadir. Jamiyat hayotida sodir bo'ladigan har qanday iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ilmiy o'zgarishlar tilning lug'at tarkibida ham aks etadi. Shu sababli yangi tushunchalar paydo bo'lishi bilan ularni ifodalovchi yangi so'zlarga ehtiyoj tug'iladi. Ana shunday yangi leksik birliklar neologizmlar deb ataladi.

Bugungi globallashuv sharoitida o'zbek tilining lug'at tarkibi ham jadal ravishda boyib bormoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, elektron hukumat, elektron tijorat, internet, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi yangi termin va atamalarning paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. (globalsciences.uz)

Neologizm tushunchasi

"Neologizm" termini yunoncha **"neos"** – yangi va **"logos"** – soʻz tushunchalaridan tashkil topgan. Tilshunoslikda u yangi paydo boʻlgan yoki avval mavjud boʻlmagan tushunchani ifodalovchi soʻz yoki ibora sifatida talqin qilinadi.

Neologizmlar vaqt oʻtishi bilan umumxalq tiliga singib ketadi va oddiy lugʻat birliklariga aylanadi. Masalan, bir necha yil avval yangi hisoblangan **internet**, **smartfon**, **onlayn**, **blogger**, **marketpleys**, **startup**, **mobil ilova**, **sun'iy intellekt** kabi birliklar bugungi kunda keng qoʻllanilmoqda. ([Journalss](https://journalss.org))

Neologizmlarning shakllanish omillari

Oʻzbek tilida neologizmlar quyidagi omillar ta'sirida yuzaga keladi.

Ijtimoiy-siyosiy omillar

Mustaqillik yillarida davlat boshqaruvi, qonunchilik va siyosiy hayotga oid koʻplab yangi terminlar kirib keldi:

- elektron hukumat;
- ochiq budjet;
- referendum;
- investitsiya muhiti;
- raqamli iqtisodiyot.

Bunday birliklar mamlakatdagi islohotlarning tilga ta'siri natijasidir.

Fan va texnika taraqqiyoti

Texnologiyalar rivojlanishi yangi terminlarning eng katta manbasi hisoblanadi.

Masalan:

- sun'iy intellekt;
- chatbot;
- dron;
- biometrik tizim;
- blokcheyn;
- kvant texnologiyasi;
- bulutli xizmat;
- QR-kod.

Ushbu terminlar ilmiy taraqqiyot bilan bir qatorda kundalik nutqqa ham kirib bormoqda.

Axborot texnologiyalari

Internet va ijtimoiy tarmoqlar yangi leksik qatlamni shakllantirmoqda.

Misollar:

- vlog;
- podkast;
- kontent;
- striming;
- reels;
- influencer;
- layk bosmoq;
- obuna bo'lmoq.

Ko'plab xorijiy atamalar o'zbek tilining grammatik tizimiga moslashib qo'llanmoqda. (globalsciences.uz)

Neologizmlarning shakllanish usullari

Soʻz yasash orqali

Oʻzbek tilining ichki imkoniyatlari yordamida yangi birliklar yaratiladi.

Misollar:

- raqamlashtirish;
- avtomatlashtirish;
- zamonaviylashtirish;
- ekologlashtirish;
- innovatsionlik.

Bu usul milliy til imkoniyatlarini kengaytiradi.

Oʻzlashma soʻzlar orqali

Koʻplab yangi birliklar ingliz, rus va boshqa tillardan kirib keladi.

Masalan:

- marketing;
- menedjer;
- freelancer;
- dizayn;
- servis;
- brend;
- platforma.

Keyinchalik ular oʻzbek tili grammatik qoidalariga moslashadi.

Masalan:

- marketolog;
- brendlash;
- dizaynerlik.

Semantik usul

Ba'zan mavjud soʻz yangi ma'noda ishlatila boshlaydi.

Masalan:

- sahifa;
- tarmoq;
- kanal;
- oynacha;
- platforma.

Ularning dastlabki ma'nolari bilan bir qatorda yangi axborot texnologiyalariga oid ma'nolari ham shakllangan.

Qisqartmalar

Yangi qisqartmalar ham neologizm sifatida tilga kiradi.

Masalan:

- IT;
- AI;
- OTM;
- QR;
- GPS;
- VPN.

Neologizmlarning turlari

Tilshunoslar neologizmlarni bir necha guruhlarga ajratadilar.

Leksik neologizmlar – mutlaqo yangi soʻzlar.

Misollar:

- startup;
- podcast;
- chatbot.

Semantik neologizmlar – eski soʻzning yangi ma'noda qoʻllanishi.

Masalan:

- tarmoq;
- sahifa;
- kanal.

Muallif neologizmlari – adib va shoirlar tomonidan yaratilgan individual birliklar.

Bunday soʻzlar ayrim hollarda umumxalq tiliga ham kirib ketishi mumkin. (in-academy.uz)

Neologizmlarning til taraqqiyotidagi ahamiyati

Neologizmlar:

- lugʻat boyligini kengaytiradi;
- yangi ilmiy tushunchalarni ifodalash imkonini beradi;

- zamonaviy jamiyat ehtiyojlarini qondiradi;
- ilm-fan rivojiga xizmat qiladi;
- xalqaro aloqalarni mustahkamlaydi;
- milliy tilning raqobatbardoshligini oshiradi.

Bugungi kunda o'zbek tilining zamonaviy rivojlanishida neologizmlar alohida o'rin tutmoqda.

Neologizmlarning me'yorlashuvi

Har qanday yangi so'z darhol adabiy til me'yoriga aylanmaydi. U dastlab ommaviy axborot vositalarida, internet saytlarida va ijtimoiy tarmoqlarda qo'llanadi. Keyinchalik keng iste'molga kirib borgach, izohli lug'atlarga kiritiladi.

Bugungi kunda o'zbek tilida yangi so'zlarni qayd etish va tadqiq etishga qaratilgan elektron neologizmlar korpusi ham mavjud bo'lib, bu yangi birliklarning kuzatilishi va me'yorlashuviga xizmat qilmoqda. ([O'zbek tili neologizmlar korpusi](#))

Xulosa

O'zbek tilida neologizmlar til taraqqiyotining tabiiy mahsulidir. Zamonaviy fan-texnika, raqamli iqtisodiyot, internet va globallashuv jarayonlari yangi so'zlarning sonini tobora oshirmoqda. Ularning aksariyati o'zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yoki boshqa tillardan o'zlashish yo'li bilan shakllanmoqda. Kelgusida ham sun'iy intellekt, biotexnologiya, ekologiya va raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida yangi neologizmlar paydo bo'lishi tabiiydir. Ularni ilmiy jihatdan o'rganish, me'yorlashtirish va lug'atlarga kiritish zamonaviy o'zbek tilshunosligining muhim vazifalaridan biri bo'lib qoladi. ([globalsciences.uz](#))

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hojiyev A. *O'zbek tili leksikologiyasi*. – Toshkent: O'qituvchi.
2. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. – Toshkent: Fan.
3. Begmatov E. *Hozirgi o'zbek adabiy tili leksikasi*. – Toshkent: Fan.
4. Yo'ldoshev B. *Tilshunoslik asoslari*. – Toshkent.
5. Zamonaviy o'zbek tilida neologizmlar bo'yicha ilmiy maqolalar va elektron manbalar. (globalsciences.uz)